

UTJECAJ GLOBALIZACIJA NA STVARANJE BEZGOTOVINSKOG SVIJETA

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION AND TECHNOLOGY ON CREATING OF THE CASHLESS WORLD

Dražen Holmik¹¹¹
Ivana Šandrak Nukić¹¹²
Ivana Barković Bojanić¹¹³

DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2018.321>

Sažetak: *Bezgotovinsko plaćanje u prva četiri desetljeća postojanja prošlo je kroz nekoliko razvojnih faza. Nastanak i razvoj moguće je vezati za razvijene zemlje u kojima je bezgotovinsko plaćanje prvotno zaživjelo da bi ga naknadno prihvatile sve države. Razvoj tehnologije i globalizacija utjecao je na širenje bezgotovinskog plaćanja a posljednjih desetak godina ono je doživjelo iznimno veliki napredak. Veliki broj država započeo je sa e-Governmentom kako bi smanjili troškove te ubrzali procedure a novi način poslovanja ušao je u sve pore gospodarstva stvarajući nove tržišne zakone i ravnoteže. Bezgotovinsko plaćanje ubrzalo je protoke te navelo središnje banke na promjenu načina razmišljanja. Indija je smanjila broj novčanica za 86% dok je u Nizozemskoj u 2016. godini broj bezgotovinskih transakcija nadmašio broj gotovinskih. Tome je potrebno dodati i uštede koje će se stvoriti smanjenjem tiskanja novčanica ali i količinu novca koja će se osloboditi jer više neće biti potrebno u svakoj trgovini osigurati određeni iznos pologa u gotovini. Premda bezgotovinsko plaćanje postaje sve raširenije ono je još uvijek na razini od oko 20% ukupnog broja svjetskih transakcija. Međutim neke države su preskočile fazu kartičnog plaćanje te su iz gotovinskog plaćanja uz pomoć modernih tehnologija prešle u bezgotovinski svijet. Jedno od najvećih skokova doživjela je Kina gdje je broj gotovinskih transakcija u pet godina smanjen za više od 50%. Cilj ovog rada je dati pregled razvoja bezgotovinskog plaćanja te pretpostaviti mogući smjer kretanja uz poseban osvrt na razvoj bezgotovinskog plaćanja u Kini.*

Ključne riječi: *bezgotovinski svijet, eCommerce, globalizacija*

Abstract: *Non-cash payment for the first four decades of existence has passed through several development stages. Creation and development can be tied to developed countries where cashless payments originally recovered to be accepted by all countries at a later date. Technology development and globalization have influenced the expansion of non-cash payments, and in the last ten years, it has been experiencing tremendous progress. A large number of countries have begun with e-government to reduce costs and speed up procedures, and a new way of doing business has entered into all sectors of the economy by creating new market laws and balances. Non-cash payment accelerated the flow and prompted the central bank to change the way of thinking. India has reduced the number of banknotes by 86% while in the Netherlands in 2016 the number of non-cash transactions exceeded the number of cash. It also needs to add the savings that will be generated by the reduction in the number of banknotes but also the amount of money that will be released because it will no longer be necessary to secure a certain cash deposit in each store. Although cashless payments are*

---

¹¹¹ Hrvatska gospodarska komora, Rooseveltov trg 2, 10 000 Zagreb, Hrvatska

¹¹² Građevinski fakultet Osijek, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Vladimira Preloga 3, 31000 Osijek, Hrvatska

¹¹³ Ekonomski fakultet u Osijeku, 3. adresa Gajev trg 7, 31000 Osijek, Hrvatska

becoming increasingly widespread, it is still around 20% of the total number of global transactions. However, some countries have skip the phase of card payments and have made cash payments through modern technology to the non-cash world. One of the biggest leaps has been China where the number of cash transactions in five years has fallen by more than 50%. The aim of this paper is to give an overview of the development of non-cash payment and to assume a possible direction of movement with a special focus on the development of cashless payments in China.

Key words: *cashless world, eCommerce, globalization*

RAZVOJ NOVCA

Nastanak i razvoj ljudske vrste još uvijek nije u potpunosti razriješen i članci kojima se pobija jedan dio teorije razvoja te razvijaju nove teorije vrlo su česti. Međutim u svim teorijama moguće je pronaći zajednički element a to je da je nakon nekog vremena, prije svega zbog seoba prvobitnih zajednica, došlo do međusobnog susreta i interakcije. Ponekada su susreti završili sukobom a ponekada su se koristili da bi se razmijenila dobra te je stoga moguće reći da je trgovina gotovo stara kao i ljudski rod. Prvobitnu trgovinu predstavlja *barter* odnosno razmjena dobara ili usluga, direktno bez posredstva novca. Bez obzir na razvoj čovječanstva i trgovine, prvobitna razmjena do koje je došlo zbog međusobne interakcije ljudi i danas se odvija.

Za barter je moguće reći da je robustan ali vrlo prilagodljiv te je stoga i dugovječan. Barter ne predstavlja „obećanje“ plaćanja kao što je to novac nego dostatnu količinu roba ili usluga za dobivene robe ili usluge. Tijekom vremena se pokazalo da u teškim ili inflatornim vremenima, kada je nemoguće vrijednosno iskazati vrijednost robe ili usluge zbog indeksiranja ili vezivanja za nešto, barter i dalje ostaje osnovni element trgovine [1].

Volumeni i količine takve vrste razmjene i dalje su veliki a vrijednosno kvantificiranje moguće je jedino uvođenjem pojma novac kako bi se volumenu odredila i vrijednost. Povijest novca kao i sam pojam usko je vezana uz barter. Povećanjem obima razmjene te potrebom da se ona što brže odvija došlo je do preferiranja i favoriziranja nekoliko vrsta roba koje su sve češće služile kao sredstvo razmjene. To su uglavnom bile robe koje su bile manje kvarljive, posjedovale veću gustoću ili izdržljivost.

Najveći iskorak u razmjeni dogodio se kada su uspostavljena određena mjesta na kojima se vršila razmjena. Uspostava takvih mjesta dogodila se puno prije novca, međutim na taj način su se povećali volumeni razmjene što je pogodovalo uvođenju robe koja će biti općeprihvaćeno sredstvo razmjene. Povećanjem razmjene pojavila se i nužnost za postavljanje sredstva koji će postati općeprihvaćeno sredstvo razmjene jer npr. kod razmjene tri vrste robe broj kombinacija razmjene je tri, kod uvođenja još jedne vrste robe za razmjenu broj kombinacija se povećava na šest, a razmjena deset vrsta robe povećava broj mogućih kombinacija na četrdeset i pet.

Izuzev što je barter postajao sve teži zbog povećanog broja roba koja se razmjenjivala postojala su ograničenja i u robi koja se razmjenjuje. Tako se razmjena pojedinih roba mogla vršiti samo u određenom području jer neke robe nisu omogućavale dugotrajni transport zbog veličine, kvarljivosti ili nekih drugih razloga. Konačna pojava novca utjecala je na smanjenje bartera međutim on se i dalje pojavljuje naročito u situacijama kada je vrijednost novca zbog određenih događaja teško ili nemoguće odrediti.

Preferiranje pojedine robe koja je počela služiti kao opće sredstvo razmjene u barteru ovisilo je o puno čimbenika ali vrlo često su to bili biseri, sol, slonovača, jantar, žad ali i ovce, konji, svinje i drugo. Početak korištenja metala u razmjeni može se smatrati početkom uvođenja novca koji se dogodio na prijelazu iz kamenog u metalno doba. Na samom početku nije bila riječ o plemenitim metalima nego općenito o korištenju metala koje je bilo lako dobiti iz prirode kao što je bakar, bronca, srebro i zlato. Početak korištenja metala kao sredstva plaćanja nije uključivao novčić nego su to na početku bili kovani metal, žice, rukotvorine od metala i slično i započelo je cca. 3.000 godina pr.n.e. takvi metalni predmeti i dalje su bili predmet bartera jer su se morali vagati da bi se mogli zamijeniti za drugu robu. Prvim novcem može se smatrati kovani novac koji se pojavio oko cca. 2.500 godina pr.n.e. i koji je imao određenu vrijednost te bio univerzalno sredstvo razmjene [3].

1.1. Kovani novac

Osnovne funkcije novca su da je on jedinica mjere, mjerilo vrijednosti, sredstvo razmjene, plaćanja i pohrane vrijednosti dok je u opće funkcije moguće dodati da je on likvidna imovina, okvir za tržišnu alokaciju te sredstvo kontrole gospodarstva [1]. Pojavom kovanog novca kao univerzalnog sredstva razmjene te

nositelja vrijednosti počele su se javljati i prevare ponekada od strane trgovaca koji su nastojali dio dragocjenog metala zadržati za sebe te pustiti olakšani novčić u opticaj do različitih vrsta makinacija koje su koristili vladari ili veleposjednici koji su imali pravo kovati vlastiti novac.

Koncept kovanog novca u osnovi je bio vrlo jednostavan, sastojao se od plemenitog metala obično zlata ili srebra, bio je određene težine i finoće koja je bila jamčena i otisnutim likom osobe, obično vladara ili nekog drugog, koja je imala pravo kovati novac. Na samom početku kovnice novca su od građana zaprimale plemeniti metal i u zamjenu im davala određenu količinu kovanog novca, zadržavajući za sebe naknadu za uslugu kovanja i zamjene pod nazivom senioraža odnosno danak feudalnom gospodaru. Ujedno je senioraža na samom početku bila jedina zarada feudalnom gospodaru i činila je razliku između vrijednosti plemenitog metala i tržišne vrijednosti kovanice. Kako bi povećali svoju zaradu feudalni gospodari ponekada su tržili da kovnice promjene sastav kovanica te dodaju metale kojima će se smanjiti udio plemenitog metala. Ujedno su morali strogo nadzirati kovnice kako to ne bi radile za sebe i zadržale dio zarade. Ponekada se događalo da trgovci i posrednici u trgovini uoče lošiju kvalitetu kovanica ali o tome su mogli razgovarati samo sa feudalcem koji je izdavatelj kovanica. Feudalac bi takve posrednike podmitio određenim iznosom kako se priča

Dražen Holmik rođen je 24. kolovoza 1975. godine u Slavonskom Brodu. Osnovnu i srednju školu završio je u Županji. Diplomirao je 1999. godine na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u

Zagrebu, smjer Organizacija i management. Poslijediplomski studij Organizacije i managementa na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu završio je 2006. godine na temu „Primjenom koncepta intelektualnog kapitala do uspješnosti hrvatske industrije šećera“ pod mentorstvom prof. dr. sc. Marka Kolakovića te je stekao akademski naziv magistra znanosti. Poslijediplomski doktorski studij „Management“ na Ekonomskom fakultetu u Osijeku završio je 2017. godine na temu „Utjecaj globalizacije i globalizacijskih procesa na gospodarstvo Republike Hrvatske“ pod mentorstvom prof. dr. sc. Ivane Barković Bojanić.

Zaposlen je od 2014. godine u Hrvatskoj gospodarskoj komori a trenutno je direktor predstavništva HGK u Šangaju. Prije Komore bio je zaposlen u Sladorani d.d. na poslovima prodaje, nabave i kontrolinga. Aktivno govori engleski jezik, pasivno se služi njemačkim jezikom. Oženjen je i otac jednog djeteta.

ne bi dalje širila. Ujedno su trgovci koji su to primijetili tražili kovanice koje imaju veću količinu plemenitog metala i zadržavali za sebe dok su o opticaj stavljali one sa manjim sadržajem plemenitog metala [4].

Korištenje metalnog novca na samom početku bila je velika prednost u odnosu na barter ali i dalje je zbog svoje težine, nastojanja da se doda više primjesa koje će smanjiti udio plemenitog metala u korist vladara ili trgovca metalni novac bio relativno nezgrapnan za korištenje. Stara carstva, Grčko, Rimsko i Bizantsko koristili su različite verzije metalnog novca bilo da se radi o kovanicama ili polugama, razlika je bila u korištenom metalu i veličini. Grčko carstvo koristilo je kovani novac od srebra i elektruma (smjesa srebra i zlata), Rimsko carstvo kovani novac od srebra, zlata a Bizantsko poluge srebra ili zlata.

Kina je oduvijek bila koljevka civilizacije u kojoj su se zbog izoliranosti stvari odvijale na drugačiji način ali koja je svijetu donijela jako veliki broj pronalazaka kao što je barut, kompas, svila ili papir. Papir odnosno papirnat novčanice omogućile su da se trgovina odvija još jednostavnije te da se malverzacije olakšavanja novčića značajno smanje. Prvi pisani tragovi o korištenju papirnog novca u Kini datiraju iz vremena dinastije Tang oko 8. stoljeća a dodatno su opisani u putopisima Marca Pola i Muhammada Ibn Battuta. Papirni novac u Kini nije se koristio samo da bi se olakšala trgovina bitan razlog je i povlačenje plemenitih metala i dragulja iz opticaja. Kineski vladari vršili su zamjenu kovanog novca i dragulja za papirnat novac prilikom ulaska u državu trgovcima koji su dolazili u Kinu. Vladavinom Kublai Khana u 13. stoljeću došlo je do dodatnog širenja korištenja papirnog novca.

Za razliku od Kine u Europi se do kraja 12. stoljeća kovani novac koristio vrlo malo. Feudalni gospodarski sustav koji je bio samodostatan sa vrlo malo ljudi koji su živjeli u manjim naseljima nije imao potrebu za novcem te se trgovina temeljila uglavnom na barteru. Velike promjene su se dogodile oko 1100. godine kada se počinju održavati prvi sajmovi u Burgundiji. To su sajmovi kuji su postali šireg karaktera ne obuhvaćajući razmjenu samo unutar jednog ili dva naselja. Moglo bi se reći da su to sajmovi međunarodnog karaktera na kojemu se razmjenjivala roba iz svih dijelova tada poznatog svijeta. Kako bi se podržala trgovina bilo je potrebno postaviti i univerzalno sredstvo razmjene koje će olakšati barter te se sve više uvodi kovani novac. Revolucija u korištenju kovanog novca započela je 1202. godine kada je Venecija izdala srebrnu kovanicu pod nazivom „grosso“ ili „matapan“ što su slijedile ostale talijanske države-gradovi. Prvi europsku zlatnu kovanicu pod nazivom „Augustale“ izdao je Frederick II 1231 godine koji se nije toliko koristio no tek izdavanjem „Fiorina“ ili „florina“ 1252. godine u Firenci kojega je vrlo brzo u opticaj stavila i Genova dogodio se pravi obrat u korištenju zlatnika [4].

Ivana Barković Bojanić,

redovita je profesorica u trajnom zvanju

Ekonomskog fakulteta u Osijeku od 2016. godine.

Prethodno je radila na Pravnom fakultetu u Osijeku gdje je bila

prodekanica za znanost (2007-2009) i izvršna urednica Pravnog vjesnika (2006-2015). Sudjelovala je u pet

domaćih i četiri međunarodna projekta; od toga je jedan vodila kao glavni istraživač. Objavila je preko 90 znanstvenih radova u

domaćim i stranim publikacijama iz područja makroekonomije, poduzetništva, ekonomske politike te je sudjelovala na više od 30

međunarodnih i domaćih znanstvenih skupova. Objavila je dva udžbenika, četiri knjige su u autorstvu i pet uredničkih knjiga.

Aktivno govori engleski jezik te se koristi informatičkim alatima i softverskim aplikacijama. Udana je i majka jednog djeteta.

Uspoređujući na vremenskoj crti dužinu korištenja kovanog novca sa korištenjem bartera, kao osnovnog načina stjecanja dobara, kovani novac je kratko u upotrijebi ali je iz korijena promijenio trgovinu. Za vrijeme bartera često je bilo teško uskladiti ponudu i potražnju dok je novac tu funkciju obavljao vrlo lako. Potražnja za srebrom i zlatom koji su činili sredstva plaćanja kontinuirano se povećavala a otkriće Amerike, zbog velikog rudnog bogatstva, povećalo je priljev srebra i zlata. Procijenjeno je kako je u razdoblju od 1500. do 1800. godine u Americi proizvedeno oko 70% svjetske proizvodnje zlata i 85% svjetske proizvodnje srebra. Količina srebra dopremljenog u tom razdoblju u Europu procijenjena je na 145.000 do 165.000 tona a zlata između 2.739 i 2.846 tona. Efekt koji je ta količina plemenitih metala imala na monetarni sustav teško je procijeniti. Kolonijalne sile nastojale su što više dragog kamenja i plemenitog metala dovesti pod svoje okrilje. Procjena je da je iz Portugalske kolonije Brazil u vrijeme najvećeg priljeva zlata u razdoblju od 1741. do 1760. godine na godišnjem nivou pristizalo prosječno preko 16 tona zlata [3].

U srednjem vijeku trgovina, porezi i druga davanja sve su se više okretali ka novcu zbog jednostavnijeg i lakšeg prikupljanja polako izbacujući barter. Pojava banaka dodatno je osnažila novčarstvo, Kreitner navodi kako su banke imale ključnu ulogu u novčanoj integraciji, od centralne banke, preko komercijalnih i investicijskih do bankarskih institucija u sjeni [8]. Razvoj banaka omogućilo je stvaranje novih zanimanja temeljnih na novčarstvu kao što su brokeri, osiguravatelji ali i druga zanimanja.

1.2. Globalni novac

U dugoj povijesti korištenja novca tri su ključne prekretnice koje su dovele do revolucije u korištenju novca. Prva je bila uvođenje kovanog novca ili poluga određene kvalitete i težine što je dovelo do stvaranja unificirane vrijednosti i olakšalo razmjenu. Druga značajna prekretnica bilo je uvođenje papirnog novca koji je utjecao na širenje banaka. Adam Smith je opisao revoluciju nastalu uvođenjem papirnog novca na sljedeći način „Zamjenom zlatnog i srebrnog novca papirnatim zamijenjeni je jedan vrlo skup instrument trgovine jednim manje skupim a ponekad jednako prigodnim. Kruženje se izvodi novim kotačem čija uspostava i održavanje košta manje od starog“ [5]. Treća prekretnica bila je uvođenje elektroničkog transfera novca koji je u vremenu globalizacije od svijeta uistinu stvorio globalno selo omogućivši razvoj novih načina poslovanja te dostupnost sredstava i mogućnosti plaćanja bilo kada i bilo gdje.

Papirni novac omogućio je veću samostalnost banaka koje su postali kreatori novca što je izazvalo i makroekonomske promjene smanjivši utjecaj države kao jedinog kreatora monetarne politike i vlasnika novca. Elektronički prijenos novca postavio je nove zahtjeve pred monetarne sustave država omogućivši razvoj velikog broja drugih monetarnih institucija. Premda je gotovina bila manji dio monetarnog agregata M1 troškovi njenog održavanja su viši nego kada je riječ o elektronskom prijenosu novca. Također bilo da je riječ o karticama elektronskim novčanicima ili drugoj vrsti plaćanja ljudi se sve češće odlučuju na plaćanje elektronskim putem izbjegavajući nošenje gotovine. Gotovina je postala sve manje poželjan način plaćanja te su mnoge države uvele limite za plaćanje gotovinom a poneke institucije zahtijevaju plaćanje elektronskim transferom kako bi se izbjeglo plaćanje gotovinom. Jedna od prednosti elektronskog plaćanja je smanjenje sive ekonomija i otežavanje „pranja“ novca. Gotovina nema identitet te joj je teško ući u trag za razliku od elektronskog novca kojemu se lako može ući u trag i slijediti tok novca.

Beer et. al. definirali su slijedeće pozitivne efekte bezgotovinskog plaćanja [6]:

- korištenjem bezgotovinskog plaćanja smanjuje se vrijeme potrebno za obradu plaćanja na prodajnom mjestu i smanjuje se potreba za infrastrukturom za upravljanje gotovinom,
- korištenjem gotovine u platnom prometu omogućava se porezna evazija te se omogućava financiranje kriminala ili terorizma,
- u slučaju smanjenja kamata na štednju ili uvođenja negativnih kamatnih stopa može doći do povlačenja sredstava iz banaka što može postati prepreka u provođenju monetarne politike.

Shirakawa je analizirao omjer odnosa gotovine i GDP-a u Japanu, Americi i EU u razdoblju od 1960. - 2015. godine i došao do zaključka kako se suprotno mišljenju o smanjenju udjela gotovine u bezgotovinskom svijetu udio gotovine u GDP-u povećao. Međutim zaključak treba uzeti sa rezervom jer je do povećanja u Japanu došlo tijekom 1990.-tih, EU početkom 2000. godine a u Americi tek početkom svjetske krize [7]. Razlozi povećanja su vrlo različiti, Japan je vrlo sigurna država bez kriminala sa negativnom kamatnom stopom te držanje gotovine ne predstavlja rizik, ujedno je početkom devedesetih uveden osobni identifikacijski broj što su Japanci smatrali gubitkom osobnosti te su to željeli nadoknaditi gotovinom. Za razliku od Japana Amerika i EU nisu toliko sigurne države i povećanje omjera gotovine i GDP-a može biti zbog psihološkog elementa, odnosno nesigurnosti. U Americi je došlo do povećanja zbog svjetske krize a u EU pod utjecajem proširenja Europske unije sa novim državama članicama te svjetske krize.

Ivana Šandrk Nukić
rođena je 8. kolovoza
1976. u Osijeku.

Diplomirala je 1999. na
Ekonomskom fakultetu u
Zagrebu, smjer
Organizacija i
management. Na istom

fakultetu završila je 2005. godine
Poslijediplomski znanstveni studij
Računovodstvo, revizija i financije, obranom
teme Model upravljanja troškovima temeljem
aktivnosti i njegova primjena u bankarstvu, uz
mentorstvo prof.dr.sc. Danimira Gulina.
Doktorski rad naziva Prijenos znanja u
funkciji stvaranja konkurentne prednosti
poduzeća, obranila je 8. lipnja 2012. na
Ekonomskom fakultetu u Osijeku, uz
mentorstvo prof.dr.sc. Slavice Singer.

Od 2000. do 2005. godine radila je u Sektoru
financija Zagrebačke banke d.d. u Zagrebu,
kao financijska analitičarka i članica
projektnog tima za utvrđivanje troška
bankarskih proizvoda metodom activity based
costing, pod vodstvom konzultantske kuće WD
Scott iz Irske.

Od 2005. do 2011. godine radila je u
građevinskom poduzeću Werkos d.o.o. Osijek
kao project manager za razvojne projekte i
voditeljica pripreme ponuda za međunarodne
javne natječaje.

Od 2011. godine zaposlena je na
Građevinskom fakultetu u Osijeku, Zavod za
organizaciju, tehnologiju i menadžment, gdje
i danas radi kao docent te sudjeluje u
izvođenju nastave na nekoliko ekonomskih
kolegija.

Osobni istraživački interesi Ivane Šandrk
Nukić tiču se područja organizacije i
menadžmenta. Do sada je izlagala na nekoliko
međunarodnih znanstvenih skupova te
objavila nekoliko znanstvenih radova u
relevantnim časopisima.

Ivana Šandrk Nukić posjeduje vozačku
dozvolu B kategorije, izvrsno se koristi
računalom (Microsoft Office proizvodi) te se
aktivno služi engleskim i mađarskim jezikom,
a pasivno i njemačkim jezikom. Udana je i
majka dvoje djece.

1.3. Put ka bezgotovinskom svijetu

Problem gotovine bio je prisutan od samog početka korištenja te ga se nastojalo izbjeći korištenjem različitih izvedenica ili zamjena za novac. Gotovina je bila neprikladna za plaćanja velikih iznosa ili plaćanja na daljinu te su iz tog razloga uvedeni čekovi čija je upotreba naročito porasla krajem 18. stoljeća u Americi te mjenice kao sredstvo plaćanja u međunarodnom prometu. Korištenje čekova generiralo je i visoke troškove jer se svaki ček morao transportirati u banku koja ga je izdala te u njoj obraditi. U 1955. godini obrađeno je 22 mlrd čekova a njihova upotreba je bilježila kontinuirani porast. Procjena je da je trošak manipulacije čekovima u 1967. godini iznosio oko 3,5 mlrd USD. Računalna tehnologija se početkom 60.-tih godina prošlog stoljeća počela uvoditi u američki bankarski sektor te je računalnim mrežama povezan i automatiziran veliki broj procedura što je značajno smanjilo troškove. Predvodnici automatizacije bili su IBM i The Diebold Group koji su postavili temelje bezgotovinskom plaćanju [15]. John Diebold 1966. godine uveo je pojam „cashless society“ navodeći kako „cashless society više nije mogućnost nego ono predstavlja nužnost“.

Bezgotovinsko plaćanje ideja je koja je naročito došla do izražaja početkom 1950.-ih godina kada su korištenjem računala automatizirani pojedini procesi te su se u opticaju pojavile kreditne kartice. Sama ideja bezgotovinskog plaćanja i „cashless“ društva puno je starija no tehnološki napredak omogućio je ostvarivanje pojedinih ideja. John Diebold 1966. godine uveo je pojam „cashless society“ navodeći kako „cashless society više nije mogućnost nego ono predstavlja nužnost“. Rast korisnika kartica rastao je vrlo brzo te se predviđalo kako će gotovina vrlo brzo nestati iz opticaja. Međutim to se nije dogodilo niti nakon gotovo 70 godina od uvođenja kartičnog plaćanja.

„Napredak informacijske tehnologije olakšao je inovacije u elektroničkom plaćanju u kojem se trguje robama i uslugama bez korištenja fizičke gotovine. Bezgotovinsko plaćanje eliminira korištenje novca kao sredstva razmjene roba i usluga omogućavajući plaćanja elektroničkim prijenosom ili ne-elektronsko plaćanju putem čekova“ [22]. Tee i Ong navode kako širenje bezgotovinskog načina plaćanja unutar zajednica ovisi o tipu osoba kojima je usluga namijenjena te procesu donošenja inovativnih odluka. Sukladno navedenom različite vrste bezgotovinskog plaćanja biti će različito prihvaćene u različitim društvima.

Bank of America bila je prva banka koja je uvela kartično plaćanje pod nazivom „BankAmericard“ u studenom 1959. godine. Počeci uvođenja bili su iznimno teški, troškovi uvođenja kartičnog plaćanja bili su visoki, postojala su različita administrativna ograničenja uz rizik da tržište neće prihvatiti ovakav način plaćanja. Bile su potrebne dvije godine poslovanja da se pokriju početni troškovi te da se ostvari prva dobit, no nakon toga kartično poslovanje bilježilo je godišnji rast od oko 30% [9].

Tablica 1. Prihodi "BankAmericard"

godina	prodaja (mil \$)	% povećanje prihoda
1962	84,4	-
1963	111,1	31
1964	144,4	30
1965	185,9	29

Izvor: Ward (1969: 150)

Kartično poslovanje nije samo omogućilo bezgotovinsko plaćanje nego je utjecalo i na pristup gotovini kroz mrežu bankomata. Uz kartično plaćanje bankomati olakšavaju pristup gotovini te

povećavaju potrošnju te njihovo korištenje predstavlja uštedu bankama. Prema istraživanju koje je proveo Hamphrey vezano za elektronsko plaćanje u 12 europskih država ono je 1987. godine iznosilo 43% ukupnog broja bezgotovinskog plaćanja a 1999. 79% dok su troškovi banaka smanjeni za 32 mlrd \$ što je predstavljalo 0,38% GDP-a država iz uzorka [10]. Immordino et. al. analizirali su povezanost porezne evazije i korištenja kartičnog plaćanja te zaključili kako je evazija plaćanja poreza na dodanu vrijednost manja prilikom kartičnog plaćanja. Također su zaključili da postoji pozitivna statistička veza između korištenja gotovine i porezne evazije. Tee i Ong analizirali su povezanost bezgotovinskog načina plaćanja sa rastom gospodarstva na primjeru Austrije, Belgije, Francuske, Njemačke i Portugala u razdoblju od 2004. do 2013. godine. Utvrdili su kako dugoročno postoji pozitivna veza između rasta gospodarstva i bezgotovinskog načina plaćanja [22].

Jedan od prvih službenih dokumenata kojim se želi izmijeniti uvriježena struktura novčanog agregata M1 koji se sastoji od kovanica i papirnato novca je dokument Korejske Banke (Bank of Korea) koja je u izvješću iz 2016. godine navela kako će osnovati posebnu radnu grupu na temelju čijih će preporuka ostvariti povlačenje kovanica iz opticaja do 2020. godine. U Banci smatraju kako gotovo svi preduvjeti već postoje ali prijelazno razdoblje je potrebno zbog navika ljudi. Ukidanje kovanog novca olakšat će poslovanje poduzetnika, a ujedno će se ostvariti i uštede na manipulaciji i izdavanju kovanica. Prema podacima iz izvješća količina gotovine u transakcijama u 2014. iznosila je 37% s vrijednošću od 17% da bi u 2016. ona bila 26% u volumenu i 13,6% u vrijednosti. Što se kartičnog plaćanja i ono bilježi porast, 2014. godine zauzimalo je 26% volumena i 13,6% vrijednosti da bi u 2016. bilo 50,6% volumena i 54,8% vrijednosti. [23].

Kartično plaćanje prešlo je dug put u kojem je broj transakcija kontinuirano rastao međutim u dugom vremenskom razdoblju nije došlo do bezgotovinskog društva. Premda je globalizacija omogućila dostupnost podataka i informacija te umrežila svijet svi dijelovi se nisu jednako i ravnomjerno razvijali. Gotovo da ne postoji dio naseljenog svijeta u kojem nema telefonskog signala i u većini slučajeva pristupa Internetu, pri tome se ne uzima u obzir pristup satelitskim telefonima. Međutim broj bankovnih računa, koji je jedna od osnovnih predispozicija za bezgotovinsko plaćanje još uvijek je manji od broja mobilnih telefonskih uređaja. Trenutno u svijetu egzistira oko 5,0 mlrd jedinstvenih mobilnih pretplatnika od čega 3,3 mlrd koristi Internet preko mobilnog telefona. Posljednjih nekoliko godina došlo je do velikog razvoja pametnih telefona te oni sudjeluju sa 57% u broju jedinstvenih mobilnih korisnika[GS]. Kada se doda još broj uređaja spojenih IoT (Internet of Things) dolazi se do broja od 16,3 mlrd priključaka. IoT predstavlja novu mogućnost razvoja bezgotovinskog plaćanja gdje će se povezivanjem pametnih uređaja omogućiti automatska narudžba ili plaćanje roba i usluga sukladno određenim postavkama.

Afrika i srednji istok dijelovi su svijeta sa najmanjim brojem bankovnih računa po glavi stanovnika ali ujedno Afrika predstavlja novo veliko tržišta za bankovne usluge i bankomate [11]. Moderno plaćanje putem mobilnih uređaja jedna je od platformi koja nije direktno vezana za pružatelja usluge mobilne telefonije nego za pružatelja financijske usluge odnosno izdavatelja kartice. Prva plaćanja mobilnim telefonom vođena su preko pružatelja usluge mobilne telefonije te su oni vršili naplatu usluge od korisnika. Prvi primjer plaćanja mobilnim telefonom uvela je 1997. godine Coca Cola gdje su korisnici mogli izvršiti kupnju proizvoda na samposlužnim uređajima. Korisnik je trebao poslati sms poruku na uređaj kako bi izvršio kupnju Nakon toga uslijedile su različite varijacije usluga plaćanja usluga i proizvoda tekstualnim porukama [12]. U Hrvatskoj je slična usluga uvedena 2001. godine i radilo se o usluzi M-parkinga koja omogućava plaćanje parking karte na parkiralištima.

Mukhopadhyay u analizi Indijskog tržišta bezgotovinskog plaćanja navodi kako je posljednjih nekoliko godina u Indiji zabilježen snažan napredak u uvođenju bezgotovinskog plaćanja i to uglavnom putem platformi na mobilnim telefonima, broj bezgotovinskih transakcija u odnosu na ukupan broj transakcija u 2011. godini iznosio je 3,47% sa vrijednošću od 19,91% dok je u 2014. narastao na 12,61% sa vrijednošću od 24,14% [13].

Platforme koje se razvijaju na pametnim telefonima i koji povezuju korisnike i pružatelje različitih vrsta usluga gotovo su neograničene. Primjer bezgotovinskog plaćanja koji će uvelike olakšati poslovanje je pakistanski primjer plaćanja u mljekarskoj industriji. Pakistan je iza US i Indije najveći proizvođač mlijeka na svijetu a prihod od mlijeka i mliječnih proizvoda doprinosi u GDP-u sa oko 12%. Jedan od najvećih otkupljivača mlijeka je Nestle koji godišnje otkupi oko 0,5 mlrd tona mlijeka sa oko 150.000 farmi diljem Pakistana. Nestle zajedno sa mobilnim operaterom Telenor i tvrtkom za Internet plaćanja Esypaisa uveo je tjedno plaćanje otkupljenih količina mlijeka farmerima direktno na njihov račun što trenutno koristi oko 15.000 farmera a broj korisnika kontinuirano raste [14].

KINESKI PRIMJER

Kina je dugi niz stoljeća bila lider u gospodarstvu, pronalascima i modernim idejama, međutim nekoliko posljednjih stoljeća došlo je do urušavanja gospodarstva odnosno zaostajanja u razvoju a primat su preuzele Europske države i Amerika. Tijekom 80.-tih godina prošlog stoljeća u Kini su se dogodile reforme koje su postavile temelje novom uzletu i razvoju kineskog gospodarstva. Posljednjih nekoliko desetljeća rast gospodarstva bilježi visoke stope, vrlo često i dvoznamenkaste, a Kina je ponovo postala jedna od gospodarskih sila. Vizure velikog broja kineskih gradova, prije svega na istočnoj i jugoistočnoj obali, mijenjale su se izrazito brzo da bi se u posljednjih nekoliko godina snažno počeli razvijati i gradovi u unutrašnjosti. Kineski predsjednik Xi Jinping 2013. godine najavio je novi smjer pokretanjem One Belt One Road inicijative danas poznate kao Belt and Road koje je trebala povezati i ojačati euroazijske države, kao što je to trgovinski Put svile nekada činio. Infrastrukturni projekti koje podupire Kina u euroazijskim državama višestruko su korisne državama u koje se ulaže ali i Kini kako bi i dalje održavala razvoj. U okviru inicijative naročito se razvija infrastruktura a vlakom je povezan istok i zapad, veliki broj transportnih vlakova prometuje između Kine i Europe. Put robe željeznicom značajno je kraći od brodskog prijevoza a cjenovno se pozicionirao nešto iznad i povoljniji je od brzog ali skupog zračnog prijevoza. Količina teretnih vlakova koji prometuju na navedenoj relaciji se svakodnevno povećava a samo u prvih 15 dana 2018. godine iz Kine je prema Europi otpremljeno oko 3.000 kompozicija.

Kina je je tijekom posljednjih desetljeća koristila više različitih sredstava plaćanja. U razdoblju od 1950. – 1993. godine se kupovina većim dijelom vršila bonovima koje je izdavala kineska vlada te nešto manjim dijelom u gotovini. Najveća novčanica bila je apoen od 10 RMB (Yuan) da bi kasnije bila izdana novčanica od 100 RMB što predstavlja najveći iznos i danas. Od početka 1990.-ih bonove sve više zamjenjuje gotovina da bi oni i iščezli 1993. godine [21]. Na početku procesa globalizacije je bila zatvorena država sa velikim razlikama u razvijenosti i bogatstvu, ljudi na selima teško su živjeli i opće stanje bilo je teško. Dolaskom na vlast predsjednika Deng Xiaopinga krajem 1978. godine započinje novo razdoblje otvorenosti Kine prema stranim ulaganjima. Prve specijalne gospodarske zone otvorene su 1980. godine što je direktno utjecalo na brži razvoj gospodarstva.

Otvaranje kineskog gospodarstva bilo je podržano i od strane bankarskog sustava gdje se krajem 1970.-tih javljaju prve specijalizirane komercijalne banke. Kineska narodna banka

(Peoples Bank of China PBC) postala je središnja banka 1984. godine sukladno Zakonu o središnjoj banci. Premda se cijelo kinesko gospodarstvo razvijalo velikom brzinom sam bankarski sustav nije se mijenjao jednakom brzinom a korištenje kartica bilo je malog volumena. Prva bankovna kartica u Kini je izdana 1985. godine. Jako dugo vremena gotovina je bila većinsko sredstvo plaćanja bez obzira na broj izdanih bankovnih kartica koje su služile uglavnom za podizanje gotovine. Do kraja 2009. godine u Kini je bilo izdano oko 1,89 mlrd kartica od čega su 92% bile debitne a samo oko 8 % kreditne. Tijekom 2010. godine broj kartica porastao je za oko 16% da bi nakraju godine iznosio oko 2,4 mlrd. Jedan od razloga slabe penetracije bio je i nedostatak infrastrukture kao što je broj prodajnih mjesta koje primaju kartice kao sredstvo plaćanja. Pokrivenost POS uređajima je bila samo oko 2% u prosjeku dok je u Šangaju ona iznosila oko 30%. Kako bi se prodajna mreža što više proširila intervenirala je država te je oformljeno uslužno financijsko poduzeće UnionPay koje je jedino povezivalo kinesku kartičnu industriju odnosno banke, bankomate i prodajna mjesta. Sama ideja projekta povezivanja kineskog bankarskog sustava datira iz 1993. godine kada je predsjednik Jiang Zemin pokrenuo „Golden Card Project“ sa ciljem kvalitetnijeg povezivanja [19].

Prema podacima Svjetske banke iz 2015. godine više od 80% populacije starije od 15 godina posjedovalo je račun u nekoj financijskoj instituciji a broj izdanih kartica na kraju prvog kvartala 2016. godine bio je 5,6 mlrd. Kineska narodna banka i komercijalne banke tijekom godina izdvajale su značajna sredstva u infrastrukturu i u edukaciju korisnika kako bi potaknule korištenje kartica. Porast broja transakcija bio je značajan te je on u 2016. godini bio oko 25 mlrd transakcija što je gotovo tri puta više u odnosu na 2012. godinu kada je iznosio oko 8 mlrd transakcija. Izuzev promidžbe od strane banaka za veliki skok u broju transakcija zaslužne su platforme koje su stvorili Alibaba i Tencent a revoluciju je izazvalo korištenje pametnih telefona. Alibaba i Tencent su u 2015. godini držale gotovo 70% broja transakcija od čega Alibaba (Alipay) oko 50% i Tencent oko 20% (WeeChat), tržišni udio u broju transakcija ova dva poduzeća u 2017. godini dosegno je 92% [18].

Za Kinu se može reći kako je preskočila dio faze kartičnog plaćanja te uskočila u moderni svijet elektronskog plaćanja pomoću pametnih mobilnih uređaja. Platforme koje su razvile navedene tvrtke omogućavaju povezivanje bankovnih kartica te transfer novca između osoba, kupnju u trgovinama te Internet kupovinu. Do sredine 2016. godine za Alipay korisnički račun mogla se vezati samo bankovna kartica koju su izdale kineske banke dok je za WeeChat to bilo do početka 2018. godine, nakon navedenih datuma moguće je povezivanje i drugih bankovnih kartica.

Broj transakcija na ove dvije platforme kontinuirano raste a aplikacije koje se razvijaju, između ostalog i za ove dvije platforme mijenjaju sliku gradova. Plaćanje pomoću QR koda postalo je simbol razvoja bezgotovinskog plaćanja u Kini. U svoje platforme Alibaba i Tencent uključile su različite vrste aplikacija koje pomažu u svakodnevnom životu, kao što je najam dijeljenih bicikala, kupnja transportnih karata (metro, željeznica, avioni), korištenje taxia, narudžbe hrane kupnja osiguranja i dr.

Prve Internet transakcije Alipay je započeo u 2004. godini i to kao podrška e-trgovini koju je razvila Alibaba grupa. U 2008. godini na tržište su stavili prvu verziju e-novčanika za mobilne telefonske uređaje no bez obzira na to do tada skupljeno iskustvo i veliki broj korisnika e-novčanik je bilježio slab razvoj u odnosu na dominantno plaćanje pomoću računala, međutim tijekom godina broj korisnika i transakcija kontinuirano je rastao da bi on u 2016. iznosio oko 175 mil transakcija dnevno, od čega je oko 60% bilo pomoću pametnih telefona [21].

Tencent je 2005. godine razvio digitalnu aplikaciju za plaćanje pod nazivom Tenpay koja je lansirana samo 9 mjeseci nakon Alipaya. Tenpay je omogućavao plaćanje Tencentovih proizvoda i usluga te kupnju na još nekoliko e-trgovinskih platformi sa izuzećem Taobao i Tmall platformi koje je razvila Alibaba grupa. Wechat (Weixin) je lansiran u siječnju 2011. godine te je u samom početku bio društvena mreža i sredstvo komunikacije kao kombinacija Facebooka i WhatsApp-a. Tijekom vremena i dodavanjem novih značajki WeChat je postao instant marketing alat [17].

Uvidjevši kako broj mobilnih korisnika raste te da se otvaraju nove mogućnosti 2013. godine Tenpay funkcionalnost integrirana je u WeChat te je korisnicima omogućeno plaćanje na POS uređajima i transfer. Tencent je također razvio aplikaciju pod nazivom „red pocket“ koja je poslužila kao izvrsno sredstvo promidžbe Tencenta i elektronskog plaćanja. Aplikacija je služila više kao igra za slanje određenog iznosa novca grupi Wechat korisnika koji su otvaranjem „red pocketa“ na svoj račun dobivali različite iznose novca. Red pocket je izazvao toliko zanimanje da je 2014. godine u samo mjesec dana broj korisnika WeChat pay usluge sa 30 mil porastao na preko 100 mil [16].

Prema istraživanju koje je proveo EHI Institut u trgovinama sa odjećom i sportskim rekvizitima u 2017. godini od ukupnog broja transakcija na uzorku 10,1% bile su gotovinske transakcije, debitne i kreditne kartice pokrile su 26,2% transakcija, Alipay 48,7%, WeChat 14,5% te ostale transakcije sudjelovale su sa 1% [22].

Nekoliko ključnih elemenata utjecalo je na snaženo prihvaćanje bezgotovinskog plaćanja u posljednje vrijeme u Kini a to su pokrivenost broja korisnika bankovnih kartica u ukupnoj populaciji koji je 2013. godine iznosio oko 79% te veliki porast korisnika pametnih telefona koji je u 2013. iznosio 39% a u 2016. godini 71%. Ujedno pokrivenost ruralnih krajeva bankovnim uslugama i mobilnom telefonijom iz godine u godinu bilježila je snažan rast. Tako je broj bankovnih računa ruralnog stanovništva u razdoblju od 2011. do 2014. porastao sa 53,7% na 74,3%, prije svega politika države odigrala je ključnu ulogu jer su svi poticaji i plaćanja koji su išli od države i prema državi zahtijevali korištenje bankarskih usluga [16].

Razvoj pametnih telefona te porast pokrivenosti mobilnim signalom i Internetom svih krajeva Kine utjecao je na snažan porast, međutim u 2016. godini samo 29% stanovnika ruralnih krajeva, gdje živi oko 43% ukupne kineske populacije posjedovalo je pametni telefon, dok je to u gradovima bilo oko 67%. Početkom 2017. godine kineska Vlada i nadležno ministarstvo objavile su kako će do kraja 2020. godine u infrastrukturu i mobilnu pokrivenost uložiti dodatnih 170 mlrd USD [16].

Tablica 2. Plaćanje Alipayem i WeChatom –

Alibaba e-trgovina	WeChat
<ul style="list-style-type: none"> - broj mobilnih korisnika 493 mil - dnevna prodaja 25,3 mlrd USD (2017) - volumen u 2016. 485 mlrd USD - ruralni uslužni centri 30.000 (2017) 	<ul style="list-style-type: none"> - dnevnih korisnika: 902 mil (2017) - broj službenih računa prodavatelja 3,5 mil (2017) - 46 mlrd „Red Pockets“ poslanih tijekom kineske nove godine (2017)
Alipay	WEChat pay
<ul style="list-style-type: none"> - broj korisničkih računa: 520 mil - naknada prodavateljima 0,55%, P2P transfer bez naknade - broj offline prodavatelja 600 tis (2016) 	<ul style="list-style-type: none"> - broj korisničkih računa sa povezanom bankovnom karticom 600 mil - naknada prodavateljima 0,1-2%, P2P transfer bez naknade

- naknada za slanje iznosa na bankovni račun 0,1%	- naknada za slanje iznosa na bankovni račun 0,1%
- prosječni broj dnevnih transakcija 175 mil (2016)	- broj offline prodavatelja 300 tis (2016)
	- prosječni mjesečni iznos transakcija 83,9 USD (2016)

Izvor: Aveni i Roest (2017) [14]

ZAKLJUČAK

Ideja bezgotovinskog plaćanja stara je gotovo kao i samo korištenje gotovine zbog jednostavnosti i smanjenja rizika koji uključuje nošenje veće količine gotovine ali i troškova povezanih sa tim. Kada je sredinom 50-tih godina prošlog stoljeća tehnološki razvoj omogućio uvođenje kartica kao sredstva plaćanja postavljeni su snažniji temelji bezgotovinskom svijetu. Smatralo se kako će kartice vrlo brzo preuzeti primat u plaćanju te plaćanja dignuti na višu razinu. Navedeno se ipak nije odvijalo brzinom koja se predviđala i željela iz nekoliko razloga pri čemu je psihološki element vrlo bitan. Gotovina predstavlja materijalni oblik a omogućava i anonimnost što tijekom elektronskog plaćanja nije slučaj jer se elektronskim transakcijama može relativno lako ući u trag i pratiti tijek novca.

Kartice nisu dovele do željenog bezgotovinskog svijeta ali su postavile temelj koji je uz pomoć tehnologije svijet približio bezgotovinskom funkcioniranju. Elektronski novčanici, plaćanja preko različitih platformi, pametni telefoni elementi su koji oblikuju današnji bezgotovinski svijet. Prema istraživanju koje je proveo MasterCard 2013. godine države koje su se najviše približile bezgotovinskom svijetu su Belgija gdje se 93% volumena plaćanje odvijalo bezgotovinskim načinom plaćanja, Francuska sa 92% i Kanada sa 90%.

Bezgotovinski način plaćanja postaje dominantan naročito kod plaćanja većih iznosa zbog jednostavnosti i sigurnosti. Međutim uvođenje naprednih tehnologija i svakodnevna plaćanja čini jednostavnijim. Kina predstavlja zanimljiv primjer gdje se uz pomoć platformi koje su razvili Alibaba grupa i Tenscent veliki broj svakodnevnih transakcija malih iznosa obavlja elektronskim putem. Upravo takve transakcije čine temelj pravog bezgotovinskog svijeta u kojem nošenje gotovine, ali i drugih bezgotovinskih sredstava plaćanja prestaje biti nužno. Potrebno je samo sa sobom ponijeti pametni telefon i transakcije su obavljene u trenu.

Još uvijek postoji značajan broj ograničavajućih faktora koji svijet određeni niz godina neće učiniti bezgotovinskim ali globalizacija je doprinijela da se dugo željena ideja bezgotovinskog svijeta čini ostvariva više no ikada prije. Biti će svakako zanimljivo promatrati na koji način će se smanjiti barijere i tehnološke razlike koje postoje između država a koje predstavljaju ograničavajući faktor.

LITERATURA

- [1] Hunger, J. D., Wheelen, T. L. (2007) *Essential of Strategic Management*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, pp. 20-21.
- [2] Davies, G., (2002) *A History of Money From Ancient Times to the Present Day*, University of Wales Press, Cardiff
- [3] Weatherford J., (1997), *The History of Money From Sandstone to Cyberspace*, Crown Publishers, New York
- [4] Chown J. F., (2005), *A history of money Froma AD 800*, Rutledge, New York

- [5] Smith A.(2010). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Edition: 12. General Books LLC
- [6] Beer C, Birchler UW, Gnan E (2015). *Cash without future? Future without cash? A wider view*. SUERF Policy Note Issue No. 3, December 2016.
- [7] Shirakawa - edited books
- [8] Kreitner R. (2012). *Legal History of Money*. Annual Review of Law and Social Science. <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-lawsocsci-102811-173902>, Pristupano: 21.03.2018.
- [9] Ward M. (1967). Notes and Memoranda Towards a Cashless Society – A Note on Credit Cards, *The South African Journal of Economics*
- [10] Immordino G. and Russo F. (2017), Cashless Payments and Tax Evasion , *European Journal of Political Economy*, <https://www.researchgate.net/journal/0176-2680-European-Journal-of-Political-Economy>, pristupano 20.03.2018.
- [11] Bátis-Lazo B., Efthymiou L., Michael S. (2016) Milestones for a Global Cashless Economy. In: Batiz-Lazo B., Efthymiou L. (eds) *The Book of Payments*. Palgrave Macmillan, London
- [12] M. Humbani & M. Wiese (2017): A Cashless Society for All: Determining Consumers' Readiness to Adopt Mobile Payment Services, *Journal of African Business*,
- [13] Mukhopadhyay B. (2016). Understanding cashless payments in India, *Financial Innovation*. 2(1). p. 1-26
- [14] GSMA. The Mobile Economy 2018. <https://www.gsma.com/mobileeconomy/wp-content/uploads/2018/02/The-Mobile-Economy-Global-2018.pdf>. pristupano 21.03.2018.
- [15] Bátis-Lazo B., Haigh T. and Stearns D. L. (2014). How the Future Shaped the Past: The Case of the Cashless Society. *Enterprise and Society*. 15(1). p 103-131
- [16] Aveni T. i Roest J. (2017) *China's Alipay and WeChat Pay: Reaching Rural Users* <http://www.cgap.org/sites/default/files/Brief-Chinas-Alipay-and-WeChat-Pay-Dec-2017.pdf>, Pristupano 28.03.2018.
- [17] Rai M. K. (2016) Case Study: WeChat-An Instant Marketing Tool *IOSR Journal of Business and Management*. p. 92-93
- [18] EY i DBS (2016) The Rise of FinTech in China. Asian Insights Office DBS Group Research
- [19] Kajdi L. (2017) A Western Diet with Chinese Spices – The Specificities of Payments in China. *Financial and Economic Review*, vol 16. p. 140-169
- [20] Korella J. L. (2017) *Cash and cards vs smartphone? - Outcomes of a comparative study on retail payment behaviour in China and Germany* https://www.ecb.europa.eu/pub/conferences/shared/pdf/20171130_ECB_BdI_conference/payments_conference_2017_academic_paper_korella.pdf, Pristupano 28.03.2018.
- [21] Liu R. (2015) *The Role of Alipay in China* www.ru.nl/publish/pages/769526/z01_rongbing_liu.pdf, Pristupano 28.03.2018.
- [22] Tee H. H. and O H. B. (2016) Cashless payment and economic growth, *Financial Innovation* 2:4
- [23] Bank of Korea, <http://www.bok.or.kr/eng/engMain.action>. Pristupano: 24.03.2018.